

**Державний заклад «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»**

Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра теорії та методики практичної психології

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
З ДИСЦИПЛІНИ
«ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ»**

**Автор
Вдовіченко Оксана Володимирівна**

Одеса 2021

ББК: 88.4+ 66
УДК: 158+320+158.4

Рекомендовано до друку за рішенням вченої ради Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № ___ від ___ червня 2021 р.).

Рецензенти:

Фурман А. А. доктор психологічних наук, доцент кафедри теорії та методики практичної психології, декан соціально-гуманітарного факультету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Бикова С. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри філософії, політології, психології та права Одеської державної академії будівництва та архітектури

Методичні рекомендації з дисципліни «Політична психологія» для здобувачів першого (бакалаврського) освітнього рівня зі спеціальності 053 «Психологія» / Вдовіченко О. В. Одеса. Університет Ушинського. 2021. 48 с.

Методичні вказівки складено відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 09.07.2018 року № 1/9-434 «Щодо рекомендацій з навчально-методичного забезпечення» і розглянуто теоретичні та методологічні аспекти політичної психології, містять зміст, матеріали щодо забезпечення засвоєння інформації з дисципліни «Політична психологія», список рекомендованих джерел, додатки.

Призначені для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти четвертого року навчання, які навчаються за спеціальністю 053 «Психологія»

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Ключові поняття.....	7
Основний зміст навчальної дисципліни.....	11
Індивідуальні навчально-дослідні завдання (ІНДЗ).....	24
Рекомендовані джерела інформації.....	25
Додаток А.....	26
Додаток Б.....	38
Додаток В.....	39
Додаток Д.....	43
Додаток Е.....	44
Додаток Ж.....	45
Додаток З.....	46
Додаток К.....	48

ВСТУП

На етапі сьогодення в низці розвинених країн склався самостійний науковий напрямок, що досліджує політико-психологічну проблематику та має назву «Політична психологія».

Політична психологія – це міждисциплінарна наука, що виникла на стику політології і соціальної психології. Дана дисципліна являє собою інтегровану галузь політології і психології, науку, що вивчає психологічні компоненти та феномени (ціннісні орієнтації і певні міркування, пов'язані з політикою, думки, настрої, почуття, волю, особливі риси характеру, потреби, мотиви, традиції тощо), що формуються у особистостей у результаті суспільно-політичних відносин, проявляються на рівні політичної свідомості індивідів, соціальних груп, урядів, націй, класів та реалізуються в їх конкретних діях.

У змісті політичної психології домінуючу роль грають почуттєві й емоційні елементи свідомості, що орієнтуються на певні інтереси особистості.

Формально датою народження західної політичної психології вважається 1968 рік, коли при Американській асоціації політичних наук було відкрите відділення політичної психології, а у ряді університетів США (перш за все, в Йельському) почали читати спеціальні курси. Проте, передісторія політико-психологічних ідей, спостережень, знань і навіть конкретних досліджень має давніші витoki, що йдуть із античності.

Мета методичних рекомендацій – розкрити особливості та стереотипи сприйняття політичних подій, засвоєння політичних цінностей, характерологічні ознаки й психологічні якості політичного лідера тощо.

Завдання методичних рекомендацій – допомогти здобувачам засвоїти сутність політичної психології, її значення для інших наук, поглибити інтерес особистості до політики, до осмислення різних сторін розвитку політичного процесу.

У змісті лекційного курсу особлива увага приділяється основним типам, морально-оцінним елементам, функціям політичної культури; вивченню політичної поведінки, орієнтації та політичної участі; проблемі політичного лідерства: рівні лідерства, риси лідера, політичне лідерство в Україні та ін.

Таким чином, **мета лекційних занять** – розкрити найважливіші теоретичні, методологічні та прикладні аспекти політичної психології, що допоможуть здобувачам краще зорієнтуватися в причинах та мотиваціях дій суб'єкту політичного процесу, визначити структури національної ідеї: відображення національної ідентичності як усвідомлення свого «національного Я», а також сформувати національну самосвідомість, патріотизм, громадянськість.

Наприкінці вивчення курсу «Політична психологія» **здобувач повинен знати:**

- поняття політичної психології;
- нормативно-правову базу організації та діяльності політичного психолога в Україні;

- функції політичної психології, предмет, об'єкт і методи політичної психології; особливості політичної психології;
- основні типи та функції політичної культури;
- морально-оцінні елементи політичної культури; особливості політичної орієнтації; методи впливу на підсвідомість людей;
- типи політичних режимів, їх характеристики;
- сутність політичного конфлікту; попередження і дозвіл політичних конфліктів; політичний радикалізм та екстремізм;
- методи політико-психологічних досліджень;
- прийоми втручання в політику;
- психологічні прийоми політичної дії;
- поняття влади: її сутність і ознаки, суб'єктні аспекти влади;
- формування влади в суспільстві; основні концепції походження влади;
- розуміння PR в політиці;
- інформаційний образ кандидата.

На практичних заняттях викладається додатковий матеріал, що дозволяє ефективніше зрозуміти дисципліну «Політична психологія»; ці заняття спрямовані на точне, системне та доступне засвоєння теоретичних знань здобувачами; у ході практичних занять вони мають можливість дискутувати з питань, що обговорюються.

Мета навчальних практичних занять – сформувати у здобувачів основні знання та навчити аналізувати психологічні механізми політики, виробити практичні рекомендації з оптимального здійснення політичної діяльності на всіх рівнях.

По закінченню курсу навчання **здобувач повинен уміти:**

- оцінювати моделі комунікативних зв'язків у суспільстві та їх ефективність;
- розробляти та здійснювати на основі конкретних досліджень оцінку, формування та корегування іміджу політичних партій, їх лідерів, громадських та виробничих організацій;
- уточнювати політико-психологічний аналіз участі молоді України в державотворенні;
- виявляти комунікативні компетентності та соціалізацію молоді в процесі політичного вибору;
- характеризувати види політичної свідомості;
- пояснювати основні функції політичної свідомості;
- розкрити політичну маніпуляцію як суспільний феномен;
- визначати особливості маніпуляції свідомістю людей через ЗМІ;
- розкрити основні проблеми політичного лідерства, з'ясувати рівні лідерства та риси лідера, визначати методи вивчення лідерських якостей, основні лідерські якості в спостереженні і тестовій діагностиці;
- формулювати поняття іміджу та його формування;
- проаналізувати імідж сучасних політиків;

- висвітлювати особливості ЗМІ як домінуючий чинник у формуванні політичного іміджу лідера;
- користуватися технологіями формування іміджу політичних лідерів.

Дисципліна «Політична психологія» передбачає завдання для *самостійної роботи, мета* якої обговорити розвиток і становлення науки політичної психології; визначити особливості та основні принципи даної дисципліни, що склалися на початку ХХ ст.; розглянути політико-психологічну концепцію масових політичних настроїв та їх функціонування в політичних процесах, а також ознайомити здобувачів з основним завданням політичного консультування тощо.

На допомогу тим здобувачам, які зацікавлені поглибити знання з даної дисципліни, у програмі наводиться докладний список інформаційних джерел, як для обов'язкового вивчення, так і додаткова література.

Таким чином, політична психологія діагностує й вирішує важливі проблеми політичного життя, ставить актуальні запитання. Тож, ознайомимося з найважливішими теоретичними, методологічними та прикладними аспектами політичної психології, що допоможуть краще зорієнтуватися в причинах та мотиваціях дій суб'єктів політичного життя, питаннях політичної свідомості, політичної культури, політичної соціалізації, політичної культури тощо.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ

Абсентеїзм (з лат. – відсутній) – прояв байдужого відношення населення до політичного життя, ухилення від участі в ньому.

Деліберативний процес (від англ. обмірковувати, зважувати, радитися, обговорювати) – процес масових консультацій усередині країни з суспільне значущих проблем і притягнення до розробки публічної політики якнайбільше громадян. Таке нововведення в розвитку політики є результатом усвідомлення обмеженості традиційних експертних досліджень або зусиль партійних лідерів для цілей розвитку перспективних політичних рішень в умовах, коли ставки дуже високі, а еліти часто помиляються в інтерпретації суспільної думки.

Електорат (від лат. – виборець) традиційно означає частину виборців, що голосують за деяку політичну групу. Це поняття доцільно розширити, визначивши електорат як пасивну частину політичної групи – це ті особи, які з тих чи інших мотивів, частково чи цілком підтримують діяльність політичної групи і віддають перевагу їй над іншими. Таке розширення поняття уможливорює використання його поза конкретною ситуацією виборів.

Консенсус (з лат. – згода) – форма колегіального прийняття рішень, спільність позицій з того чи іншого питання різних політичних сил.

Конфлікт – це зіткнення проблемних або таких, що не збігаються, інтересів, дій, поглядів окремих особистостей, представників політичних партій і громадських організацій, об'єднань, етнічних, соціальних груп, держав та їхніх органів.

Національна ідея – це мислена форма сприйняття глибинної сутності свого народу, в якій відображена його духовна першооснова, мета, сенс та фундаментальні принципи існування, що пронизує собою все національне буття та зумовлює суспільний розвиток. Характер цієї ідеї визначається менталітетом народу, ступенем розвитку його духовної й матеріальної культури, статусом на міжнародній арені і завданнями, які ставить перед ним та чи інша історична епоха.

Плебіцит (лат. plebiscitum, від plebs – простий народ і scitum – рішення, постанова) – у Древньому Римі постанова, прийнята зборами плебеїв; один з видів народного голосування. У міжнародній практиці плебіцит проводиться при опитуванні населення про вибір громадянства (оптації) при передачі території однієї держави іншій. У деяких країнах (наприклад, у Франції) вважається синонімом референдуму. З формально-юридичної точки зору процедури плебіциту і референдуму збігаються.

Плюралізм (з лат. – множинність). Ознаки плюралізму:

- самостійність і рівноправність різноманітних елементів суспільства;
- відмовлення від диктатури і насильства;
- толерантність до опозиції;
- розв'язання конфліктів мирними засобами в рамках закону;
- врівноважування інтересів за допомогою компромісів, пошук

консенсусу;

➤ багатопартійність – існування в країні більш ніж однієї партії; особиста участь партій у виборчих компаніях і діяльність представників цих партій в органах влади.

Політична діяльність – складова людської діяльності, специфічна особливість якої складається в спрямованості на реалізацію політичних інтересів суб'єктів політики і, насамперед, на завоювання, утримання і реалізацію влади.

Політична динаміка – зміна стану суспільних структурних конфігурацій у часі, що відбувається під впливом особистих і групових інтересів. Ці зміни спрямовані на зниження потенційної енергії групи та суспільства загалом.

Політична еліта – це привілейована група, що посідає керівні позиції у владних структурах та посередньо бере участь у прийнятті найважливіших для суспільства рішень.

Політична еліта – відносно невеликий внутрішньо диференційований, інтегрований прошарок людей, які контролюють у своїх руках значну політичну владу, займають керівні посади в органах держави.

Політичний конфлікт – це надмірне загострення взаємовідносин сторін у політиці або їх зіткнення, пов'язане з відмінностями їх становища в суспільстві.

Політична культура – це система історично сформованих, відносно сталих настанов, переконань, уявлень, моделей поведінки, що виявляються в безпосередній діяльності суб'єктів політичного процесу та забезпечують відтворення політичного життя суспільства на основі спадкоємності. У вузькому значенні політична культура складає комплекс уявлень тієї чи іншої національної або соціально-політичної спільноти про світ політики, політичні закони і правила їхнього формування.

Політичний лідер – це людина, здатна згуртувати навколо себе багатьох, завоювати у них авторитет, повести за собою.

Політична маніпуляція – це система засобів ідеологічного і духовного-психологічного впливу на масову свідомість із метою нав'язати певні ідеї, цінності; цілеспрямований вплив на громадську думку і політичну поведінку для спрямування їх у заданому напрямку.

Політична орієнтація – це уявлення людини про відповідні її потребам цілі політичної діяльності, а також про засоби досягнення мети.

Політична поведінка – це процес взаємодії політичних суб'єктів із політикою, тобто сукупність дій, вчинків, акцій суб'єкта політики (особистості, групи, організації, маси) по відношенню до політичних інститутів у межах політичного процесу.

Політичний процес – зміна в часі параметрів особистих і групових інтересів, параметрів структурних конфігурацій суспільства і відносин між ними під впливом діяльності політичних груп і інших чинників.

Політична психологія – наука, що вивчає психологічні компоненти та феномени (ціннісні орієнтації і певні міркування, пов'язані з політикою, думки, настрої, почуття, волю, особливі риси характеру, потреби, мотиви, традиції тощо), що формуються в людей у результаті суспільно-політичних відносин, проявляються на рівні політичної свідомості особистостей, соціальних груп, урядів, нації, класів та реалізуються в їхніх конкретних діях. Для уточнення місця

політичної психології та її предметної області доцільно говорити про політичну психологію у вузькому та широкому розумінні. У **вузькому розумінні** – це наука, що вивчає психологічні аспекти політичної діяльності, поведінки і відносин як специфічної сфери соціального життя й особливості осіб, що безпосередньо беруть участь у політичному процесі. У **широкому розумінні** – наука розглядає явища суспільної й індивідуальної психіки, сполучені з політикою в усіх її проявах.

Об'єкт політичної психології – суб'єкти, які здійснюють і підлягають владі, виявляючи при тому психологічні якості, що зустрічаються тільки в галузі політики. Суб'єктом політичної діяльності можуть виступати особистості (окремі політики), малі і великі соціальні групи, а також стихійні маси. Даний об'єкт – «людина в політиці» – є спільним не лише для політичної психології, але і для низки суміжних дисциплін. Розходження між цими науками містяться у їхніх предметах.

Предмет політичної психології – психологічні закономірності і механізми участі особистості, соціальних груп і мас у політичних процесах.

Політична свідомість – це опосередковане відображення політичного життя суспільства, сутністю якого є проблеми влади, сукупність поглядів, оцінок, установок, що відображають політико-владні відносини, здобувають відносну самостійність.

Політична соціалізація – це засвоєння кожною особистістю норм і культурних кодів, що визначають її відношення до політики, її дії в політичній сфері; це процес постійного навчання, в ході якого індивід засвоює культуру і пристосовується до суспільства, що для нього (індивіда) є життєвим середовищем.

Політична участь – це втягування, залучення членів соціально-політичного співтовариства в існуючі усередині нього політичні відносини і структуру влади. Більш конкретно розглядається як участь громадян у визначених справах держави.

Рейтинг – ступінь популярності, авторитету будь-якої особи, організації, групи, їхньої діяльності, програм, планів, політики у визначений час.

Реклама (фр. викрикувати) інформація про товари, різні види послуг з метою сповіщення споживачів і створення попиту на ці товари, послуги; поширення зведень про кого-, щось-небудь з метою створення популярності.

Юрба, згідно з політичною точкою зору, – це будь-які несанкціоновані владою масові прояви протесту. Проте, несанкціонований мітинг може бути цілком організований, упорядкований та дисциплінований. За певних випадкових або спеціально підготовлених кимось обставин поведінка людської маси, спонукуваної за ірраціональними законами юрби, мінлива.

Юрба, з психологічної точки зору, – це не організоване скупчення людей, або таке, що втратило організованість, не має загальної усвідомленої мети чи втратило її та, як правило, знаходиться в стані емоційного збудження.

PR (від англ. *Public Relations* – суспільні зв'язки, суспільні відносини чи зв'язки з громадськістю) являють собою процес налагодження та розвитку двосторонніх зв'язків між суб'єктом суспільства та його цільовими аудиторіями.

Під двосторонніми зв'язками мається на увазі наявність зворотного зв'язку, а також можливість впливу як суб'єкта на цільові аудиторії, так і цільових аудиторій на нього.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

МОДУЛЬ 1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ, ТЕХНОЛОГІЇ В ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Змістовий модуль 1. Політична соціалізація особистості

ЛЕКЦІЙНЕ ЗАНЯТТЯ

ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ЯК НАУКА. СПЕЦИФІКА ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

Поняття політичної психології. Предмет, об'єкт і методи політичної психології. Функції політичної психології. Особливості політичної психології. Зв'язок з іншими науками. Основні принципи політичної психології (див. Додаток Б). Специфіка діяльності політичного психолога (етичний Кодекс політичного психолога) (див. Додаток В).

Література:

1. Гуревич П. С. Политическая психология : учебник для бакалавров. 2-е изд. М.: Издательство Юрайт, 2019. 565 с.
2. Козирев М. П. Політична психологія: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 648 с.
3. Москаленко В. В. Політична психологія : навчальний посібник для вищої школи. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. 92 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ

МОЛОДЬ І ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЇЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В УКРАЇНІ

Завдання здобувачам:

1. Молодь як особлива група в суспільстві.
2. Політична соціалізація молоді.
3. Політико-психологічний аналіз участі молоді України в державотворенні.
4. Комунікативні компетентність і соціалізація молоді в процесі політичного вибору.
5. Нормативно-правові аспекти щодо виборів в Україні.
6. Гра-тренінг «Програма виходу країни з кризи».

Література:

1. Ольшанский Д. В. Психология масс. СПб.: Питер, 2001.
2. Пірен М. І. Основи політичної психології: Навчальний посібник. К.: Міленіум, 2003. 418 с.
3. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Зб. наук. праць / Асоціація політичних психологів України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України ; за заг. ред. М. М. Слюсаревського; упоряд. Л. А. Найдьонова, Л. Г. Чорна. К.: Золоті ворота, 2012. Вип. 13. 424 с.

ГРА-ТРЕНІНГ «ПРОГРАМА ВИХОДУ КРАЇНИ З КРИЗИ»

Мета гри-тренінгу – ознайомити здобувачів із конфліктними ситуаціями, що виникають у ході політичних дискусій; навчити їх у коректній формі відстоювати свої позиції і знаходити компроміси.

Установка: на завершальному етапі передвиборної компанії лідирують три основних партійних блоки: «ліві», «праві» і «центристи». Кожен блок пропонує свою програму виходу з кризи.

Порядок проведення гри-тренінгу.

1. Всі учасники гри-тренінгу поділяються на три підгрупи. У кожній підгрупі вибирається лідер.

2. Вибирається (призначається) група експертів.

3. Кожна підгрупа (партійний блок) усамітнюється і розробляє свою передвиборчу програму, що складається з 10 пунктів.

4. Починається дискусія. Кожен блок озвучує свою програму, представники інших блоків задають питання і висловлюють критичні зауваження по кожному пункту програми.

5. Обговоривши всі програми, підгрупи розходяться і намагаються знайти компроміси з іншими блоками для створення передвиборчої коаліції.

6. Починається нова дискусія. І якщо в попередніх консультаціях між якимись блоками був знайдений компроміс, то вони на другій дискусії виступають з єдиними програмою і лідером. Якщо до початку дискусії компромісу знайти не вдалося, то вже в ході дискусії блоки намагаються знайти союзників.

7. Експерти оцінюють виступи ораторів за декількома позиціями, визначеними за взаємною домовленістю, наприклад, тактовність (безтактність); аргументованість; толерантність; мистецтво компромісу і т.п. Переможцем вважається підгрупа, що набрала найбільшу кількість балів. Також визначається лідер і в особистому заліку. За бажанням учасників гри можна визначити і самого безкомпромісного чи безтактного «політика».

8. Підведення підсумків гри-тренінгу.

Самостійна робота. Історія становлення політичної психології як окремої психологічної дисципліни.

Мета: ознайомити здобувачів з історією становлення політичної психології як окремої психологічної дисципліни.

Завдання здобувачам:

1. Передумови виникнення політичної психології.

2. Політико-психологічні концепції в межах філософських вчень.

3. Епоха Відродження і роль людського чинника. Трактат Н. Макіавеллі «Государ» і його роль в розвитку політичної психології.

4. Стрижень епохи Освіти – раціональне розуміння людини. Психологія мас в епоху Освіти.

Література:

1. Андреев А. Л. Политическая психология : учебное пособие для академического бакалавриата. М.: Издательство Юрайт, 2019. 162 с.

2. Знаков В. В. Методика исследования макиавеллизма личности. М.: Смысл, 2001. 20 с.
3. Макиавелли Н. Государь. М.: Планета, 1990.

ЛЕКЦІЙНЕ ЗАНЯТТЯ ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПОЛІТИЧНИЙ ІДЕАЛ

Основні типи і функції політичної культури. Морально-оцінні елементи політичної культури (див. Додаток Д). Складові політичної культури людини в суспільстві. Механізми формування політичної культури людини. Роль освіти у вихованні політичної культури. Політичний ідеал. Теорії ідеального державного устрою. Національна ідея.

Література:

1. Козирев М. П. Політична психологія: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 648 с.
2. Москаленко В. В. Політична психологія : навчальний посібник для вищої школи. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. 92 с.
3. Ольшанский Д. В. Основы политической психологии. М.: Академический проект, 2001.

Самостійна робота. Політична психологія XIX ст. – на початку XX ст.

Мета: ознайомити здобувачів з основними аспектами розвитку політичної психології, як самостійної науки у XIX ст., а також визначити особливості й основні принципи політичної психології, що склалися на початку XX ст.

Завдання здобувачам:

1. Психологія мас в XIX столітті: Г. Тард, Г. Лебон, Ш. Сигеле.
2. Психологія соціалізму Г. Лебона.
3. Школа «психології народів» (В. Вундт).
4. Психоаналіз З. Фрейда і політична психологія.
5. Досліди конструювання політичних психобіографій і психоісторія.
6. Становлення школи Чикаго – предтечі сучасної політичної психології.
7. Праці Г. Д. Ласуела – спроба прагматичного з'єднання різних сфер знання в цілісну науку.

Література:

1. Ольшанский Д. В. Психология масс. СПб.: Питер, 2001.
2. Пірен М. І. Основи політичної психології: Навчальний посібник. К.: Міленіум, 2003. 418 с.
3. Фрейд З., Буллит У. Т. В. Вильсон: 28-й президент США. Психологическое исследование. М.: Прогресс, 1992.

Змістовий модуль 2. Психологічні особливості різних політичних режимів

ЛЕКЦІЙНЕ ЗАНЯТТЯ ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ. ПОЛІТИЧНІ РЕЖИМИ: ТИПОЛОГІЯ ТА ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Особливості політичної орієнтації. Політична участь. Політична поведінка, діяльність (див. Додаток Е). Методи впливу на підсвідомість людей. Типи політичних режимів, їх характеристики.

Література:

1. Ольшанский Д. В. Психология масс. СПб.: Питер, 2001.
2. Пірен М. І. Основи політичної психології: Навчальний посібник. К.: Міленіум, 2003. 418 с.
3. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Зб. наук. праць / Асоціація політичних психологів України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України ; за заг. ред. М. М. Слюсаревського; упоряд. Л. А. Найдьонова, Л. Г. Чорна. К.: Золоті ворота, 2012. Вип. 13. 424 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ ПСИХОЛОГІЯ МАСОВОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ. МАНІПУЛЯЦІЯ – ВИД ПОЛІТИКО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА МАСОВУ СВІДОМІСТЬ

Завдання здобувачам:

1. Сутність політичної свідомості (див. Додаток Ж).
2. Види політичної свідомості.
3. Основні функції політичної свідомості.
4. Свідомість й ідеологія в політиці.
5. Метод семантичного диференціалу і метод решітки Келлі як засіб дослідження політичної свідомості.
6. Маніпуляція: суть та здійснення.
7. Політична маніпуляція як суспільний феномен.
8. Маніпуляція свідомістю людей через ЗМІ.
9. Гра-тренінг «Міжособистісний конфлікт у Югославії».

Література:

1. Варій М. Й. Політико-психологічні передвиборні та виборчі технології: Навчально-методичний посібник. К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. 400 с. (Серія «Новітня психологія»; Вип. 11).
2. Ольшанский Д. В. Основы политической психологии. М.: Академический проект, 2001.
3. Ольшанский Д. В. Психология масс. СПб.: Питер, 2001.
4. Пірен М. І. Основи політичної психології: Навчальний посібник. К.: Міленіум, 2003. 418 с.

ГРА-ТРЕНІНГ «МІЖОСОБИСТІСНИЙ КОНФЛІКТ У ЮГОСЛАВІЇ»

Мета гри-тренінгу – ознайомити здобувачів з конкретною конфліктною ситуацією, що виникла між просербським урядом Югославії і Косовськими албанцями; визначити причини виникнення конфлікту і форми його прояву; знайти можливі варіанти врегулювання і дозволу конфлікту.

Установка: автономний край Косова входить до складу Сербської республіки (Югославія). 90% населення краю складають етнічні албанці і лише

10% - серби. Косовські албанці прагнуть відокремитися від Сербської республіки і створити свою незалежну державу. Центральний просербський уряд усіляко перешкоджає відділенню Косова, мотивуючи це тим, що цей район є споконвіку сербським. Конфлікт розвивається і часом переходить у збройні зіткнення між албанськими повстанцями і сербською поліцією. Міжнародна організація (ООН) примушує конфліктуючі сторони сісти за стіл "переговорів".

Учасники гри-тренінгу:

- представники сербської делегації на переговорах;
- представники делегації Косовських албанців;
- представники (спостерігачі, посередники) делегації ООН;
- група експертів.

У кожену делегацію входять два-три чоловіка на чолі з головою.

Умови гри-тренінгу: проходять переговори між делегацією Сербії і делегацією Косовських албанців, як посередника на переговори запрошено представників ООН.

- Переговори відкриває один із представників ООН. Він коротко знайомить присутніх з виниклою в ході конфлікту обстановкою в регіоні, можливими негативними наслідками його ескалації і задачами, що треба буде розв'язати в ході переговорів, що відкриваються.

- Сторони по черзі вносять пропозиції по врегулюванню конфлікту і висловлюють свої аргументи «за» і «проти» тих чи інших пропозицій.

- У ході переговорів представники ООН з метою зближення позицій сторін вступають у дискусію і пропонують варіанти рішення проблеми.

- У ході гри-тренінгу учасники можуть мінятися ролями і залучати ще незадіяних у неї здобувачів.

Розбір проведеної гри-тренінгу.

- Оцінка експертами рівня компетентності договірних сторін і посередників, висловлення варіантів врегулювання конфлікту.

- Учасники гри-тренінгу, виходячи з існуючих протиріч і домагань сторін, визначають види (підвиди) міжетнічного конфлікту.

Примітка. У запропонованій розробці гри-тренінгу можуть бути використані й інші (реальні чи вигадані) конфліктні ситуації (наприклад, Абхазький конфлікт, конфлікт у Нагорному Карабасі й ін.).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ ПОЛІТИЧНА САМОСВІДОМІСТЬ

Завдання здобувачам:

1. Основні компоненти політичної самосвідомості.
2. Генетичні витоки формування політичної самосвідомості.
3. Проблема адекватності політичної самосвідомості.

Література:

1. Ольшанский Д. В. Основы политической психологии. М.: Академический проект, 2001.
2. Ольшанский Д. В. Психология масс. СПб.: Питер, 2001.

3. Пірен М. І. Основи політичної психології: Навчальний посібник. К.: Міленіум, 2003. 418 с.

Самостійна робота. Політична психологія настроїв. Масові настрої в політичних рухах. Масові настрої і модифікація політичної системи.

Мета: ознайомити здобувачів з основними аспектами політичної психології настроїв, визначити особливості масових настроїв у політичних рухах.

Завдання здобувачам:

1. Природа масових настроїв. Розвиток масових настроїв.
2. Суб'єкт масових настроїв. Види масових настроїв.
3. Психологія натовпу.
4. Основні функції масових настроїв.
5. Можливості дії на масові настрої.
6. Прогноз розвитку масових настроїв.
7. Ліворадикальні рухи. Рухи реформістів. Праворадикальні рухи.
8. Масові настрої в Чилі 1970-1980-х рр. Події в Ірані 1970-х рр.

Горбачовська перебудова в СРСР 1980-х рр.

Література:

1. Андреев А. Л. Политическая психология : учебное пособие для академического бакалавриата. М.: Издательство Юрайт, 2019. 162 с.
2. Ольшанский Д. В. Психология масс. СПб.: Питер, 2001.
3. Пірен М. І. Основи політичної психології: Навчальний посібник. К.: Міленіум, 2003. 418 с.

Самостійна робота. Групи в політиці. Малі і великі соціальні групи. Політична еліта.

Мета: ознайомити здобувачів з особливостями груп у політиці.

Завдання здобувачам:

1. Типологізація групи, поняття політичної еліти, політична еліта в Україні, системи рекрутування еліт: система гільдій та антрепренерська система, основні характеристики електорату.
2. Група як суб'єкт політики.
3. Особливості малих груп в політиці. Формування малих груп в політиці. Лідер і група. Метод фокус-груп у роботі з малими групами.
4. Великі групи в політиці. Політична психологія великих груп. Рівні розвитку спільності великих груп.
5. Діалектика розвитку групової самосвідомості.
6. Політико-психологічні риси основних соціальних груп.

Література:

1. Андреев А. Л. Политическая психология : учебное пособие для академического бакалавриата. М.: Издательство Юрайт, 2019. 162 с.
2. Ольшанский Д. В. Психология масс. СПб.: Питер, 2001.
3. Пірен М. І. Основи політичної психології: Навчальний посібник. К.: Міленіум, 2003. 418 с.

Самостійна робота. Організації, рухи і партії.

Мета: ознайомити здобувачів з особливостями організацій, рухів і партій у політиці.

Завдання здобувачам:

1. Психологія організацій.
2. Психологія політичних рухів.
3. Політичні партії.

Література:

1. Гуревич П. С. Политическая психология : учебник для бакалавров. 2-е изд. М.: Издательство Юрайт, 2019. 565 с.
2. Козирев М. П. Політична психологія: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 648 с.
3. Москаленко В. В. Політична психологія : навчальний посібник для вищої школи. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. 92 с.

Самостійна робота. Теорія і психологія влади (мотивація та ерозія влади).

Мета: ознайомити здобувачів з особливостями організацій, рухів і партій у політиці.

Завдання здобувачам:

1. Феномен влади: її сутність і ознаки.
2. Класифікаційні ознаки влади.
3. Суб'єктні аспекти влади.
4. Формування влади в суспільстві.
5. Основні концепції походження влади.
6. Мотивація та ерозія влади.

Література:

1. Гуревич П. С. Политическая психология : учебник для бакалавров. 2-е изд. М.: Издательство Юрайт, 2019. 565 с.
2. Козирев М. П. Політична психологія: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 648 с.
3. Москаленко В. В. Політична психологія : навчальний посібник для вищої школи. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. 92 с.

Змістовий модуль 3. Соціально-політичні технології та їх використання

ЛЕКЦІЙНЕ ЗАНЯТТЯ ПСИХОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Сутність політичного конфлікту. Попередження і дозвіл політичних конфліктів. Політичний радикалізм та екстремізм.

Література:

1. Конфисахор А. Г. Психология власти. 2-е изд., перераб. и доп. СПб.: Питер, 2004. 235 с.
2. Матвеев С. О. Політична психологія. Навчальний посібник. Київ: ЦУЛ, 2003.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Завдання здобувачам:

1. Поняття «політичні технології».
2. Політологічне, психологічне та соціокомунікативне розуміння терміна «політтехнології».
3. Сфери застосування політичних технологій.
4. Засоби політичних технологій.
5. Базові та другорядні політичні технології.
6. Поняття психологічної готовності до політичних дій.
7. Особливості індивідуальних політичних технологій.
8. Технології прийняття політичних рішень.
9. Електоральні кампанії як комплекс використання політичних технологій.

Література:

1. Варій М. Й. Політико-психологічні передвиборні та виборчі технології: Навчально-методичний посібник. К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. 400 с. (Серія «Новітня психологія»; Вип. 11).
2. Гуревич П. С. Политическая психология : учебник для бакалавров. 2-е изд. М.: Издательство Юрайт, 2019. 565 с.
3. Козирев М. П. Політична психологія: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 648 с.

ЛЕКЦІЙНЕ ЗАНЯТТЯ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПРИЙОМИ ДІЇ

Методи політико-психологічних досліджень. Прийоми втручання в політику. Психологічні прийоми політичної дії: політична інтрига, політична змова, політична мімікрія, провокація, містифікація, блеф, шантаж, психологічна війна (див. Додаток 3).

Література:

1. Москаленко В. В. Політична психологія : навчальний посібник для вищої школи. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. 92 с.
2. Ольшанский Д. В. Основы политической психологии. М.: Академический проект, 2001.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ ПСИХОЛОГІЯ І КЛАСИФІКАЦІЯ МАНІПУЛЯТИВНИХ МЕТОДІВ У ВИБОРЧИХ КОМПАНІЯХ

Завдання здобувачам:

1. Маніпуляції з реєструванням кандидатів, парій, блоків.
2. Використання ресурсів державної влади, цензури.
3. Технології фальсифікації результатів виборів, порушення правил фінансування.
4. Маніпуляції з опонентом (тиск на кандидата, зрив виборчої діяльності кандидата).

5. Реєстрація однойменних блоків, кандидатів-двійників і їх підтримка.
6. Дискредитація кандидата в неконтрольованому і агресивному середовищі.
7. Розгорнення скандалів, сенсації.
8. Агітація і контрпропаганда в контексті маніпулятивних методів (агітація з порушенням закону, девізи і слогани контрпропаганди, поширення слухів, рейтинг-технології).
9. Психоманіпуляції (залякування виборців. шокуючі повідомлення, емоційний вплив, інформаційне дозування, використання НЛП, прийомів блефу і напівблефу в пропаганді, використання блефу з НЛП).

Література:

1. Варій М. Й. Політико-психологічні передвиборні та виборчі технології: Навчально-методичний посібник. К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. 400 с. (Серія «Новітня психологія»; Вип. 11).
2. Гуревич П. С. Политическая психология : учебник для бакалавров. 2-е изд. М.: Издательство Юрайт, 2019. 565 с.
3. Москаленко В. В. Політична психологія : навчальний посібник для вищої школи. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. 92 с.

ЛЕКЦІЙНЕ ЗАНЯТТЯ ПОЛІТИЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ

Поняття «політичне консультування». Взаємостосунки психолога з політиком. Якості консультанта. Технологія політичного консультування. Методом семантичного диференціала вивчити відношення 5-ти респондентів до ряду обраних Вами політичних діячів, скласти висновки за отриманими результатами.

Література:

1. Варій М. Й. Політико-психологічні передвиборні та виборчі технології: Навчально-методичний посібник. К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. 400 с. (Серія «Новітня психологія»; Вип. 11).
2. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Зб. наук. праць / Асоціація політичних психологів України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України ; за заг. ред. М. М. Слюсаревського; упоряд. Л. А. Найдьонова, Л. Г. Чорна. К.: Золоті ворота, 2012. Вип. 13. 424 с.

Змістовий модуль 4. Формування іміджу лідерів і політичних партій

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ ОСОБИСТІСТЬ В ПОЛІТИЦІ

Завдання здобувачам:

1. Підходи щодо проблеми особистості в політиці.
2. Функції та образи лідера.
3. Основні типи політичних лідерів.
4. Політична соціалізація: становлення особистості (див. Додаток К).

Література:

1. Пірен М. І. Основи політичної психології: Навчальний посібник. К.: Міленіум, 2003. 418 с.
2. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Зб. наук. праць / Асоціація політичних психологів України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України ; за заг. ред. М. М. Слюсаревського; упоряд. Л. А. Найдьонова, Л. Г. Чорна. К.: Золоті ворота, 2012. Вип. 13. 424 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО: МОТИВАЦІЯ, Я-КОНЦЕПЦІЯ, УХВАЛЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ

Завдання здобувачам:

1. Основні проблеми політичного лідерства.
2. Рівні лідерства та риси лідера.
3. Політична соціалізація: становлення особистості; політична участь: позиції громадянина.
4. Методи вивчення лідерських якостей, основні лідерські якості в спостереженні і тестовій діагностиці.
5. Диспут «Особливості політичного лідерства в Україні».
6. Ділова гра для здобувачів «Вибори Президента казкової країни».

Література:

1. Андреев А. Л. Политическая психология : учебное пособие для академического бакалавриата. М.: Издательство Юрайт, 2019. 162 с.
2. Ольшанский Д. В. Основы политической психологии. М.: Академический проект, 2001.

ДІЛОВА ГРА ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ «ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА КАЗКОВОЇ КРАЇНИ»

Мета ділової гри – допоможе в більш доступній формі узагальнити отримані раніше теоретичні знання. Сприяє розвитку творчих здібностей здобувачів, умінню вирішувати ними проблемні ситуації, вести дискусію, давати об'єктивну оцінку подій, а також ділова гра допоможе зрозуміти виборче право більш глибоко і доступно.

Саме правова держава, якою є Україна припускає волю вибору. Здобувачі повинні чітко відповісти на запитання – «Усі на вибори – а навіщо?», зрозумівши важливість участі всіх громадян у виборах. Ділова гра проводиться у кілька етапів і повинна точніше відтворити реальну процедуру висунання «кандидата» і самих виборів.

Хід ділової гри

1 етап «Висунання «кандидата».

Нагадавши здобувачам, що за законом кандидатом в органи місцевого самоврядування може бути громадянин, що досяг 18 років, у Верховну Раду – 21 року, а в Президенти – 35 років, ділова гра починається з того, що декілька її учасники висуюють себе «кандидатами» у Президенти Казкової Країни.

На цьому етапі коротко обговорюються кандидатури (можна в жартівливій формі). Вони пишуть заяви про своє висунання, на основі цих заяв складаються

підписні листи, які пускаються по колу для того, щоб усі інші поставили свої підписи в підтримку того чи іншого «кандидата». Кожен виборець може ставити тільки один підпис на підписному листі.

Але оскільки в грі бере участь незначне число «виборців», переможцями стають 2-3 кандидата, що набрали більшість підписів.

Підписний лист «Казкова країна»

(Найменування місця, де збиралися підписи)

Номер реєстраційного посвідчення № _____

Ми, що нижче підписалися, підтримуємо висування кандидатом на посаду Президента Казкової країни

Громадянина _____

Народженого _____

Працюючого _____

Проживаючого в _____

№	Прізвище, ім'я, по батькові	Дата народження	Адреса місця проживання	Серія і № паспорта	Дата підписання	Підпис

«Кандидати», які набрали більшість підписів одержують «посвідчення». «Кандидатам» повідомляється, що список із указівкою їхніх даних передається засобом масової інформації (СМІ)

II етап «Передвиборча агітація».

Учасники ділової гри розбиваються на групи: представники СМІ, кандидати, виборці:

I група – їх задачі:

1) Скласти (СМІ) опитувальник для можливого кандидата.

2) Представники телебачення проводять блищопитування в «прямому ефірі», виділивши рівний час на виступ кандидата ($\approx$ по 5 хвилин).

II група – (кандидати):

1) Кандидатам дозволяється використовувати виступ «зірок естради».

2) Широко застосовується агітація (плакати, листівки, кричалки і т.д.).

1-й виборчий округ (Коцій Безсмертний, Червона Шапочка, Мюнхгаузен).

Коцій Безсмертний. Голосуйте за мене! Я безсмертний! Я скрізь пройду, усе зроблю, обіцяю, вогонь, воду і мідні труби. Мені ніхто не страшний. Вам що треба? На курорт? Буде зроблено! Я буду жити вічно. За цей час я усім все улаштую. Моя програма: усім жити до ста років; загальне схуднення країни; кожному виборцю по скрині, де буде зберігатися його голка.

Червона Шапочка. Голосуйте за мене. Я все зможу зробити Вам, я обіцяю. Адже мені все рівно, мене ж рано чи пізно з'їдять. Я вам улаштую райське життя, подорож на Марс, дам по валізі грошей, організую виробництво червоних шапочок і створення зоопарків.

Мюнхгаузен. Мене виберіть! Я вам побудую ідеальні школи, дам розумних учнів. Веселих учителів. Ви думаєте, навіщо я на ядрі літав? Я виглядав, як у них там, за кордоном. У нас буде ще краще, обіцяю. Моя програма: розвиток наукової

фантастики; баронів зрівняти в правах з іншими станами; перемінити прізвище Мюнхгаузен на прізвище Іванов.

III етап «Голосування і підведення підсумків виборів».

Це найважливіший етап, учасники ділової гри повинні чітко знати хід цієї процедури, тому ми розробили Пам'ятку виборцю.

Пам'ятка виборцю.

Дорогий друг! Наступив День Виборів. Ти живеш у вільній Казковій країні, але саме від твого голосу залежить, хто очолить її. Яка програма набере сили. Прийшовши на вибори перший раз, запам'ятай:

- не забудь узяти документ, що засвідчує особу;
- прийшовши на виборчу дільницю, пред'яви його виборчій комісії;
- переконайся, що всі твої дані в списку виборців вірні;
- одержи від члена виборчої комісії бюлетень;
- у кожному бюлетені в правому верхньому куті повинні стояти підписи двох членів дільничної виборчої комісії, завірені печаткою цієї комісії;
- Ви ставите хрестик або інший знак у квадратику навпроти прізвища одного з кандидатів;
- позначку в бюлетені робити тільки в кабіні і тільки ручкою;
- кожен виборець голосує особисто.

Починається процес голосування. За ним стежать «спостерігачі».

Група хлопців – «порушники». Вони навмисно створюють нестандартні ситуації (заходять у кабінку по декілька, коло дверей зустрічають з подарунками, продовжують агітацію в день виборів і т.д.).

Усі ці ситуації необхідно розглянути.

Коли вибори закінчуються, починається підрахунок голосів і з'являються результати.

ЛЕКЦІЙНЕ ЗАНЯТТЯ

ПОЛІТИЧНА РЕКЛАМА. ІМІДЖМЕЙКІНГ

Методологія політичної реклами. Механізми впливу політичної реклами. Використання методів реклами у процесі формування іміджу. Ключові параметри політичного виступу. Поняття іміджу та його формування. Етапи побудови політичного іміджу. Стереотип. Практично важливі риси іміджу. Паспорт іміджу.

Література:

1. Ляпина Т. В. Политическая реклама. Киев: ВИРА-Р, 2000.

ЛЕКЦІЙНЕ ЗАНЯТТЯ

ФОРМУВАННІ ІМІДЖУ СУЧАСНОГО ПОЛІТИКА. PR (ПАБЛІК РІЛЕЙШНЗ) В ПОЛІТИЦІ

Аналіз іміджу сучасних політиків. ЗМІ як домінуючий чинник у формуванні політичного іміджу лідера (засоби масової інформації: телебачення, радіо, преса, Інтернет). Технології формування іміджу політичним лідерам. Розуміння PR в політиці. Інформаційний образ кандидата.

Література:

1. Ольшанский Д. В. Основы политической психологии. М.: Академический проект, 2001.
2. Пірен М. І. Основи політичної психології: Навчальний посібник. К.: Міленіум, 2003. 418 с.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ**ВАЖЛИВІСТЬ ДОСЛІДЖЕНЬ У ПОЛІТИЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ**

Завдання здобувачам:

1. Урахування сучасних досягнень політичної психології в практиці роботи політичного психолога.
2. Проблеми в професійній діяльності політичного психолога.
3. Інтерес до політичної психології у нашій країні за останнє десятиліття.
4. Давньогрецький правитель Перикл якось сказав: «Лише деякі можуть творити політику, але судити про неї можуть усі». Чи згодні Ви з цим? Аргументуйте свою відповідь.
5. Спробуйте проаналізувати як впливають на політичну поведінку такі емоції, як страх, віра, любов, відповідаючи послідовно на питання: а) Які причини виникнення страху, віри, любові в політичних настроях суспільства? б) Які форми вираження вони приймають (страх – перед чим? Віра – у кого? Любов – до кого?) в) Як ці емоції впливають на стабільність і порядок у суспільстві?. Чим, на Вашу думку, небезпечні масові емоційні стани в політиці (масовий страх, масова віра, масова любов)?
6. Сформулюйте аргументи – попередження, що Ви б використовували для того, щоб застерегти свого знайомого від влучення у натовп.
7. Диспут «Особливості діяльності психолога в політиці».

ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ (ІНДЗ) ТЕМИ ЕСЕ

1. Політична поведінка і політична культура як об'єкт психології.
2. Аналіз і корекція політичної поведінки.
3. Специфіка сприйняття політичної влади.
4. Легітимність політичної влади.
5. Психологічні проблеми розподілу влади і владної компетенції.
6. Ідеали і політична довіра.
7. Кризи політичної ідентичності.
8. Політична самоактуалізація.
9. Сутність і генезис політичного лідерства.
10. Поведінка лідера: соціально-психологічна мотивація.
11. Психологія вождізму.
12. Психологічні особливості політичної соціалізації особистості.
13. Гендерная асиметрія влади: психологічний аспект.
14. Типологія політичних конфліктів. Розвиток конфліктів: психологічний контекст.
15. Психологічні техніки дозволу політичних конфліктів.
16. Соціально-психологічні межі політичної свободи.
17. Патерналізм як соціально-психологічний феномен.
18. Особистість в умовах політичної свободи.
19. Психологічна адаптація до політичних змін у сучасному суспільстві.
20. Зміна термінальних і інструментальних цінностей у період суспільної трансформації.
21. Психологічні аспекти політичних криз.
22. Місце маніпуляції в політичному процесі.
23. Технології політичної маніпуляції.
24. Маніпуляція свідомістю в тоталітарному суспільстві.
25. Маніпуляція свідомістю в сучасному демократичному суспільстві.
26. Психологія політичного впливу.
27. Феномен політичної гри: психологічні аспекти.
28. Психосемантика політичної комунікації.
29. Презентація образів ведучих політиків України: психолінгвістичний аспект.
30. Сексуальність як фактор політичного іміджу.
31. Політичні символи: психологічний аналіз.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література:

1. Андреев А. Л. Политическая психология : учебное пособие для академического бакалавриата. М.: Издательство Юрайт, 2019. 162 с.
2. Варій М. Й. Політико-психологічні передвиборні та виборчі технології: Навчально-методичний посібник. К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. 400 с. (Серія «Новітня психологія»; Вип. 11).
3. Гуревич П. С. Политическая психология : учебник для бакалавров. 2-е изд. М.: Издательство Юрайт, 2019. 565 с.
4. Козирев М. П. Політична психологія: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 648 с
5. Москаленко В. В. Політична психологія : навчальний посібник для вищої школи. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. 92 с.

Допоміжна література:

3. Конфисахор А. Г. Психология власти. 2-е изд., перераб. и доп. СПб.: Питер, 2004. 235 с.
4. Ляпина Т. В. Политическая реклама. Киев: ВИРА-Р, 2000.
5. Макиавелли Н. Государь. М.: Планета, 1990.
6. Матвеев С. О. Політична психологія. Навчальний посібник. Київ: ЦУЛ, 2003.
7. Ольшанский Д. В. Основы политической психологии. М.: Академический проект, 2001.
8. Ольшанский Д. В. Психология масс. СПб.: Питер, 2001.
9. Пірен М. І. Основи політичної психології: Навчальний посібник. К.: Міленіум, 2003. 418 с.
10. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Зб. наук. праць / Асоціація політичних психологів України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України ; за заг. ред. М. М. Слюсаревського; упоряд. Л. А. Найдьонова, Л. Г. Чорна. К.: Золоті ворота, 2012. Вип. 13. 424 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

- мережі «Інтернет» корисні сайти:

- ✓ www.mon.gov.ua
- ✓ www.nau.kiev.ua
- ✓ http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ppp/index.html
- ✓ www.apsu.org.ua
- ✓ <http://www.politik.org.ua/news/news.php3?id=191&tpid=3;>
- ✓ <http://ispp.org.ua/>
- ✓ <http://mi.dist.stavsu.ru/mod/resource/view.php?id=654>
- ✓ <http://www.political.psychology.spb.ru/doc/kodeks.htm>
- ✓ http://www.zi-kozlov.ru/collections/political_psy.pdf

- журнали: «Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави», «Соціальна психологія», «Політичний менеджмент» та ін. періодичні видання.

ДОДАТОК А

Орієнтовні тестові завдання

1. Наука, що вивчає психологічні компоненти політичного життя суспільства, що формуються і виявляються на рівні політичної свідомості нації і реалізуються в конкретних політичних діях називається:
  - а) політична психологія;
  - б) соціальна психологія;
  - в) політологія.

2. Функція політичної психології, що дає можливість упровадити намір в конкретні політичні дії називається:
  - а) адаптаційна;
  - б) мотиваційна;
  - в) пізнавальна.

3. Психічні процеси, стани й особливості людини, що модифікуються під час взаємодії влади, є:
  - а) об'єктом політико-психологічних досліджень;
  - б) предметом політичної психології;
  - в) суб'єктом політичної психології.

4. Для збору первинної інформації про явища індивідуальної і суспільної свідомості використовуються:
  - а) соціологічні опитування;
  - б) тестування;
  - в) психосемантичний аналіз.

5. Основні мотиви політичної діяльності – це:
  - а) політичні цінності;
  - б) політичні потреби;
  - в) політичні інтереси.

6. Об'єктами політико-психологічних досліджень є:
  - а) психічні процеси, стани й особливості людини, що виявляються у взаємодії з владою;
  - б) політичні цінності, установки, мотиви, що впливають на політичну поведінку;
  - в) політичні партії, організації, об'єднання.

7. Політичні традиції – це:
  - а) звичаї і правила поведінки в політичному житті, що склалися історично і передаються з покоління в покоління;
  - б) система матеріалістичних, ідеологічних, консервативних, революційних та інших політичних поглядів;
  - в) вищі принципи, що забезпечують згоду в суспільстві.

8. Політична психологія формується в процесі безпосередньої суспільно-політичної діяльності, активності громадян, їхньої практичної взаємодії між собою з різними інститутами влади – це:
  - а) особливість політичної психології;
  - б) один з показників політичної психології;
  - в) ознака політичної психології.

9. Спеціальне, систематичне і цілеспрямоване за політичною поведінкою, діяльністю, процесами з метою виявлення їхнього змісту – це:
- а) тестування;
  - б) моделювання політичних ситуацій;
  - в) спостереження.
10. Психосемантичний аналіз – це:
- а) вивчення впливу образів, символів;
  - б) дослідження політико-психологічних процесів і станів за допомогою їх реальних чи ідеальних моделей;
  - в) стандартизовані питання і завдання щодо політичних поглядів.
11. Специфічна для людини форма духовно-практичного відображення – це:
- а) побутова свідомість;
  - б) політична свідомість;
  - в) соціальна свідомість.
12. До основних сфер політичної свідомості відносяться:
- а) політична наука, політична ідилія, політична психологія;
  - б) політична стратегія, політична самосвідомість;
  - в) політична особистість, політичні якості, політична ідилія;
13. Опосередковане відображення політичного життя суспільства:
- а) політична наука;
  - б) політична ідилія;
  - в) політична свідомість.
14. Вкажіть типи політичної свідомості:
- а) державний, недержавний;
  - б) державний, науково-теоретичний;
  - в) індивідуальний, державний, недержавний.
15. Політичну свідомість розрізняють як:
- а) масову, групову, соціальну, науково-технічну;
  - б) індивідуальну, групову, побутову, науково-теоретичну, масову;
  - в) групову, індивідуальну, науково-технічну.
16. Система знань про політичну дійсність – це функція:
- а) оцінна;
  - б) прогностична;
  - в) пізнавальна.
17. У політичній психології виділяють ідеології:
- а) лібералізм;
  - б) соціалізм, консерватизм;
  - в) усі варіанти вірні.
18. Яка з функцій політичної ідеології координує інтереси людей:
- а) орієнтаційна;
  - б) інтегративна;
  - в) соціально-представницька.

19. Відмінність науково-теоретичної політичної свідомості від побутової свідомості в тім, що:
- а) базується на цілеспрямованому дослідженні, постійному аналізі політичного процесу;
  - б) виникає там, де політичну владу вважають злом, а державу - експлуататором, ворогом волі;
  - в) інтереси держави вище за все.
20. Структурно-політична свідомість включає аспекти:
- а) політико-психологічний, політико-ідеологічний, політико-соціальний;
  - б) політико-діючий, політико-соціальний, політико-державний;
  - в) політико-психологічний, політико-діючий, політико-ідеологічний.
21. Кому належить наступне висловлення: "Із усіх звірів нехай государ уподібниться двом: Леву і Лисиці. Лев боїться капканів, а лисиця вовків, отже, треба бути подібним до Лисиці, щоб вміти обійти капкани, і Леву, щоб віджахнути вовків":
- а) З. Фрейдіві;
  - б) Н. Макіавеллі;
  - в) Аристотелю.
22. Кому з мислителів минулого належить думка про те, що в ідеальній державі повинні правити філософи, тобто мудріші з наймудріших?
- а) Платонові;
  - б) Н. Макіавеллі;
  - в) Аристотелю.
23. Який принцип політичної психології реалізується в тім, що центральне місце в політико-психологічних дослідженнях повинні займати "найбільш значимі й актуальні політичні проблеми", до яких "притягнута увага громадськості".
- а) принцип нейтралізму;
  - б) принцип гласності і публічності;
  - в) принцип уваги до підсумкового результату.
24. Встановіть відповідність, відповідь запишіть у виді сполучення букв і цифр:
1. Галузь застосування політичної психології.
  2. Предмет політичної психології.
  3. Задача політичної психології.
- а) аналіз психологічних компонентів у політиці;
  - б) суб'єктивні механізми політичної поведінки, вплив на її свідомість і підсвідомість;
  - в) зовнішня політика.
25. Термін "політична поведінка" виник у межах:
- а) німецької класичної філософії;
  - б) психології біхевіоризму;
  - в) античних навчань про політика.
26. Політична орієнтація – це:
- а) можливість адаптації суб'єкта політики до навколишнього середовища;
  - б) представлення людини про відповідній її потребам мети політичної діяльності і способах їх досягнення;
  - в) реалізація відповідних політичних інтересів.

27. Приймаючи участь у політичному житті людина:

- а) прагне одержати владу, розбагатіти;
- б) поліпшити громадське життя;
- в) одержати політичний притулок.

28. Підхід до політичного вибору, що базується на тім, що в основі вибору знаходяться особистісні психологічні якості і риси, одержав назву:

- а) ситуаційний;
- б) маніпулятивний;
- в) індивідуально-психологічний.

29. Соціологічний підхід до політичного вибору, обумовлюється:

- а) аналізом взаємозв'язків між індивідуальним і груповим політичним вибором відповідно до ситуації й обставин, що склалися в суспільстві;
- б) політичною орієнтацією як реакцією на конкретну історичну ситуацію;
- в) люди роблять відповідний вибір під впливом різноманітних політичних і психологічних комунікацій і прийомів.

30. Концепція політичної участі, згідно якої, домінуючими у політичній участі є мотиви й установки людини, одержала своє відображення в:

- а) мічиганській моделі;
- б) психологічній школі;
- в) теорії раціонального вибору.

31. Політична участь – це:

- а) залучення членів соціально-політичного співтовариства в існуючі усередині нього політичні співтовариства, політичні співвідношення і структуру влади;
- б) приєднання особистостей у дії політичних осіб у визначених справах держави;
- в) участь політичного лідера у визначених справах держави.

32. Формою політичної участі в політичному житті суспільства не є:

- а) узгодження свого життя, діяльності з органами влади відповідно до основних конституційно-правових норм;
- б) участь у демонстраціях, мітингах, інших масових політичних акціях;
- в) обговорення політичної ситуації в країні.

33. Для закритого типу політичної поведінки характерно:

- а) цілеспрямована психологічно й емоційно обумовлена політична діяльність;
- б) нульова політична активність;
- в) пошук і прийняття оптимальних політичних рішень.

34. Суб'єктом політичної діяльності є:

- а) політична влада;
- б) політико-владні структури;
- в) політичні партії, рухи, об'єднання.

35. Конформізм, політична індиферентність, політичний активізм – це:

- а) тип політичної поведінки;
- б) вид політичної діяльності;
- в) характер політичної діяльності.

36. Політична поведінка жінок відрізняє (виберіть адекватну характеристику):

- а) схильність до більш активної, ніж у чоловіків, участі в політиці;
- б) нерозуміння цілей і задач політики;

- в) прагнення до руйнування існуючого порядку речей;
- г) прагнення до компромісу.

37. Процес постійного навчання, в ході якого індивід засвоює культуру і пристосовується до суспільства, що для нього (індивіда) є життєвим середовищем – це:

- а) політична участь;
- б) політична соціалізація;
- в) політична активність.

38. Що є основним продуктом політичної діяльності:

- а) цивільне суспільство;
- б) політична ідеологія;
- в) система влади.

39. До якої форми політичної участі відноситься політичний бойкот як вираження активної ворожості до політичної системи та її інститутів:

- а) активна (мобільна);
- б) пасивна (іммобільна);
- в) представницька.

40. Які мотиви політичної участі реалізуються, якщо люди беруть участь у політиці тому, що так прийнято в їхньої місцевості, серед родичів, друзів і знайомих:

- а) помилкові псевдомотиви;
- б) традиційні мотиви;
- в) потреби в аффіліації.

41. Для демократичної країни характерна перевага наступного типу політичної культури (класифікація Г. Алмонда і С. Верби):

- а) патріархальна;
- б) підданська;
- в) партиципаторна.

42. Варіантами органічного типу політичної культури можуть виступати авторитарна, тоталітарна, традиційна політична культура та ...:

- а) суб-культура;
- б) консенсусна;
- в) конфліктна.

43. Національна ідентичність дає відповідь на запитання:

- а) чому Ми?;
- б) хто Ми?;
- в) для чого Ми у цьому світі?

44. Національне покликання відповідає на запитання:

- а) чому Ми?;
- б) хто Ми?;
- в) для чого Ми у цьому світі?

45. Осмисливши своє національне покликання, нація формує:

- а) національну ідентичність;
- б) національні інтереси;
- в) національний ідеал.

46. Національний ідеал:

- а) виступає для певного народу передусім як морально-етична вартість;
- б) відображає внутрішню єдність, спорідненість та відмінність даного народу від інших народів;
- в) усвідомлює а основі національних цінностей і пріоритетів національні потреби, які виступають як мета і основний мотив усієї життєдіяльності нації.

47. Базою для формування національних інтересів виступають національні цінності та ...:

- а) національна ідентичність;
- б) національні потреби;
- в) національний ідеал.

48. Національна безпека виступає елементом:

- а) національної ідентичності;
- б) національних потреб;
- в) національної ідеї.

49. Основними функціями символів є мотиваційно-спонукальна та ...:

- а) інтегруюча;
- б) творча;
- в) захисна.

50. Динамічна символіка представлена:

- а) народною творчістю;
- б) театралізованими діями при інавгурації президента, святкуванні Дня Незалежності та ін.;
- в) розповсюдження національних прапору, гербу тощо.

51. Лідерство – це:

- а) явище досить загальне, тому типи політичних лідерів не виділяються;
- б) явище індивідуальне серед інших понять політичної психології з визначеними критеріями;
- в) явище досить індивідуальне, але типи політичних лідерів можна виділити за визначеними ознаками, якостями, критеріями.

52. Лідери-володарі – це:

- а) відрізняються визначеними егоїстичними ознаками;
- б) політики-професіонали, реалісти;
- в) усі варіанти вірні.

53. Політичний лідер:

- а) людина, здатна згуртувати біля себе багатьох, завоювати в них авторитет, повести за собою;
- б) це людина, що володіє егоїстичними ознаками, не володіє симпатіями навколишніх;
- в) усі варіанти вірні.

54. Новатори:

- а) політики, що сліпо дотримують визначених догм;
- б) лідери старого типу, що не бажають приймати серйозні рішення;
- в) неординарні, оригінальні лідери.

55. Щодо політичного лідера варто враховувати особливості:

- а) лідер є тим, ким є насправді;
- б) лідер є тим, ким його представляє і сприймає оточення;

в) усі варіанти вірні.

56. Вкажіть варіант відповіді, що не належить до рис лідера:

- а) політична воля;
- б) політична активність;
- в) консерватизм.

57. Лідери - бюрократи:

- а) політики, що сліпо дотримуються визначених догм, стереотипів у діяльності;
- б) політики-професіонали, реалісти;
- в) політики-егоїсти, стратеги.

58. Координатори:

- а) лідери, які не бажають брати участь у чому-небудь;
- б) політики-професіонали, реалісти;
- в) уміють знаходити незвичайні, але компромісні рішення.

59. Серед політичних лідерів в Україні можна виділити:

- а) популізм, імідж;
- б) уміння виділяти проблеми;
- в) лідер, який уступає (інверсійний тип).

60. Лідери - адміністратори:

- а) політики-професіонали, реалісти;
- б) стратеги, яких не цікавлять деталі політичної діяльності;
- в) неординарні особистості, які вміють приймати нетрадиційні рішення.

61. Розвиток конфлікту проходить наступні стадії:

- а) предконфліктна ситуація, власне конфлікт, визначені дії, кульмінація конфлікту, завершення конфлікту;
- б) предконфліктна ситуація, ескалація конфлікту, визначені дії, кульмінація конфлікту, завершення конфлікту;
- в) предконфліктна ситуація, визначені дії, найбільше загострення, завершення конфлікту.

62. Політичний конфлікт:

- а) надмірне загострення взаємин різних сторін у політиці, чи їх зіткнень, пов'язаних з розходженнями їхнього положення в суспільстві;
- б) суперечливе положення сторін у політиці;
- в) конкуренція і суперництво, ворожість у різних сферах.

63. Зіткнення окремих партій, звичайних організацій, об'єднань, великих груп – це:

- а) міжособистісні конфлікти;
- б) власне конфлікти;
- в) міжорганізаційні конфлікти.

64. Конфлікт ідентифікації:

- а) трапляється тоді коли час від часу перерозподіляється власність;
- б) тоді коли є розбіжності в поняттях воля, рівність, автономія;
- в) тоді коли суб'єкт політичного процесу намагається ототожнити себе з відповідною соціальною групою.

65. Внутріособистісні конфлікти – це:

- а) політик розуміє відмінності між реальною й ідеальною метою;
- б) різні погляди конфліктуючих на політичні погляди;
- в) конфліктуючі сторони різними способами доповнюються однодумцями.

66. Конфлікт інтересів:

- а) спостерігається у високорозвинених, стабільних країнах, де час від часу перерозподіляється власність;
- б) трапляється тоді коли особистість політичного процесу намагається ототожнити себе з політичною групою;
- в) розвивається біля таких понять як воля, рівність, автономія, справедливість для уточнення їхнього розуміння і реалізації в житті.

67. Які конфлікти можуть переростати в групові конфлікти:

- а) міжособистісні;
- б) міжнаціональні;
- в) внутрішньоособистісні.

68. Які способи існують для розв'язання конфлікту:

- а) насильство;
- б) примирення, роз'єднання, насильство;
- в) силові, переговорні.

69. Спроба розірвати усі відносини з конфліктуючою стороною – це:

- а) насильство;
- б) примирення;
- в) роз'єднання.

70. Який спосіб розв'язання конфліктів є найбільш ефективним:

- а) примирення;
- б) утручання третьої сторони;
- в) роз'єднання.

71. Які розрізняють методи ведення переговорів:

- а) як повноцінний торг;
- б) принципові переговори;
- в) усі варіанти вірні.

72. Поява і широке функціонування політичних сил, що намагаються змінити умови життя в суспільстві називається:

- а) політичний рух;
- б) політика;
- в) прояв політичної влади.

73. Спрямування своєї поведінки на заперечення і руйнування існуючого порядку називається:

- а) ліворадикальні рухи;
- б) реформістські рухи;
- в) праворадикальні рухи.

74. Різні уявлення людей про реальну дійсність є:

- а) об'єктивним фактором виникнення масових політичних настроїв;
- б) суб'єктивним фактором;

в) об'єднуючим фактором.

75. Комплексний політичний вплив складається з основних компонентів:

- а) науково-технічного і соціально-представницького;
- б) пропагандистсько-ідеологічного і соціально-політичного;
- в) політико-ідеологічного і політико-соціального.

76. Нечисленна, за поглядами розуміння суспільного розвитку – це еліта:

- а) авангардна;
- б) ар'єргардна;
- в) результативна.

77. Вміє уловлювати настрої правителів – це еліта:

- а) авангардна;
- б) консервативна;
- в) колонного типу.

78. Еліта – це:

- а) внутрішні прошарки суспільства, що здійснюють функції керування, розвитку культури і науки;
- б) зовнішні прошарки суспільства, що здійснюють функції керування, розвитку культури і науки;
- в) усі варіанти вірні.

79. Яку еліту можна виділити в українській політиці:

- а) консервативну;
- б) регіональну;
- в) контреліту.

80. Еліта аутсайдерів, лідерів які задовольняються заслугами – це:

- а) авангардна;
- б) ар'єргардна;
- в) консервативна.

81. Що присутнє українській еліті:

- а) швидка трансформація;
- б) прирівняна до еліт високорозвинених країн;
- в) трансформація за політичними перевагами.

82. Політичну еліту складають:

- а) політики, що працюють у вищих ешелонах влади;
- б) політики - вищі керівники економічного рівня;
- в) усі варіанти вірні.

83. З 1991 р. в Україні сформувалися і діють кілька типів політичної еліти, на думку:

- а) М. Ф. Головатого;
- б) М. Михальченко;
- в) усі варіанти вірні.

84. Яку еліту копіює регіональна:

- а) столичну;
- б) правлячу;
- в) опозиційну.

85.Визначення політичної програми дій у результаті генерування нових ідей – це функція:

- а) організаційна;
- б) інтегративна;
- в) стратегічна.

86.Визначається тим, що настрої стають помітними при розбіжності двох факторів: домагань людей та інтересами:

- а) природа політичних настроїв;
- б) виникнення політичних настроїв;
- в) виразність настроїв.

87.Пов'язана не тільки зі зміною спрямованості й інтенсивності настроїв, але і швидкістю переходу від настроїв до усвідомлених дій, оцінок, думок:

- а) виразність настроїв;
- б) динамічність настроїв;
- в) природа настроїв.

88.Прогноз – це:

- а) перспектива розвитку тих чи інших масових політичних настроїв – складна проблема;
- б) залежить, насамперед, від ступеня очевидності розбіжності потреб і домагань;
- в) дозволи чи спад настроїв, через час – підйом настрою.

89.Укажіть головну функцію масових політичних настроїв:

- а) функція ініціювання і регуляції політичної поведінки;
- б) функція формування суб'єкта потенційних політичних дій;
- в) функція суб'єктивного забезпечення динаміки політичних процесів.

90.Включає п'ять основних етапів: від неспокою і зародження настроїв – через їхнє нагромадження і кристалізацію – до максимального підйому:

- а) цикл розвитку політичних настроїв;
- б) природа політичних настроїв;
- в) динамічність настроїв.

91.Користаючись поняттями, вставте одне пропущене слово й отримаєте правильну дефініцію:

... – це угода конфліктуючих сторін, досягнута шляхом взаємних поступок:

- а) конфлікт;
- б) політична криза;
- в) компроміс;
- г) консенсус.

92.Легітимна влада – це ... (виберіть правильну відповідь):

- а) влада, оформлена юридичним актом;
- б) влада, що одержала визнання світового співтовариства;
- в) влада, визнана громадянами даної країни як законна і необхідна;
- г) влада, що домагається покори громадян силою.

93.Соціальний організм, у рамках якого людина почуває себе анонімним і схильним до розкутих і безвідповідальних дій – це:

- а) маса;
- б) юрба;
- в) організована політична група.

94. Виділіть відмітну характеристику політичного конфлікту:

- а) конкурентна боротьба за владні повноваження;
- б) латентні протиріччя між політичними суб'єктами;
- в) збройне протиборство.

95. Тип політичної соціалізації, що характеризується негативним відношенням людини до будь-якої соціальної і політичної систем, крім "свої":

- а) гегемоністський;
- б) конфліктний;
- в) плюралістський.

96. Виберіть відмітну характеристику гільдійного способу рекрутування лідерів і еліт:

- а) основа рекрутування керівництва – загальні вибори;
- б) добір керівництва закритий для громадськості;
- в) статусні характеристики претендентів не мають значення для рекрутування.

97. Нижче наведений опис політичного конфлікту. Визначте, що є його джерелом.

Наближалися вибори. Минав термін перебування у влади правлячої партії. Її лідери прекрасно розуміли, що їхні шанси на перемогу невеликі. Проблем у країні не стало менше. Мабуть, вони навіть збільшилися. Наростали безробіття й інфляція. Усі передвиборні обіцянки, завдяки яким партії вдалося перемогти на попередніх виборах, забуті. І тоді було вирішено знову підняти питання про спірну територію на півдні країни. Ця проблема існувала вже дуже давно, але в останні роки вона, здавалося, втратила свою гостроту. Тепер же влада знову підняла її. Уже через місяць країна активно обговорювала проблему південних територій. Сусідню державу всі дружньо обвинувачували в тім, що вона володіє землями, що не належать їй по праву. Лунали навіть голоси про необхідність вирішити це питання силою і повернути "свої споконвічні землі". Керівництво країни ходило в героях, а конфлікт із південним сусідом наростав.

- а) конкуренція;
- б) суперництво;
- в) антагонізм;
- г) ворожість у сферах економіки, політики.

98. Нижче наведений опис політичного конфлікту. Визначте, що є його джерелом.

Після виборів до влади в країні прийшов чоловік, який довгий час очолював опозицію і боровся з існуючим режимом. Блискучий ерудит, відомий письменник, особистість з бездоганною репутацією, він згуртував навколо себе усіх, хто був незадоволений старим порядком і зумів перемогти. Проїшов рік, а справи в країні не пішли краще. Виявилось, що лідер, який опанував навички політичної боротьби, не занадто досвідчений у справах державного керування. Із усіма шанованої людини він раптом перетворився в головного ворога народу. Число незадоволених його політикою усе збільшувалося. Конфлікт наростав.

- а) конкуренція;
- б) суперництво;
- в) антагонізм;
- г) ворожість у сферах економіки, політики.

99. Нижче наведений опис політичного конфлікту. Визначте, що є його джерелом.

Керівництво країни вирішило здійснити грандіозний проект – побудувати велике хімічне підприємство, рівного якому не було по всій Європі. Воно повинно було виробити таку кількість неорганічних добрив, що могло б забезпечити потреби декількох країн відразу. Вигода від їхнього експорту була очевидна. Робота закипіла. Для будівництва комбінату довелося вирубати ліс і потіснити деякі сільхоз угіддя. Виникли труднощі із забезпеченням житлом декількох тисяч робітників, які приїхали на це "будівництво століття". Але саме неприємне було ще попереду. Як тільки була запущена перша лінія заводу-гіганта, виявилось, що він катастрофічно отруює все

живе навколо. А отут ще з'ясувалося, що деякий хімічний концерн за кордоном винайшов і приступив до випуску більш ефективних добрив. Попит на продукцію комбінату різко знизився. Невдоволення урядом, що прийняв настільки поспішне рішення, переростало у відкритий конфлікт. Керівництво ж дивувалося: "Ну хто ж міг передбачати всі ці деталі? Адже первісна ідея була така гарна!"

- а) конкуренція;
- б) суперництво;
- в) антагонізм;
- г) ворожість у сферах економіки, політики.

100. Нижче наведений опис політичного конфлікту. Визначите, що є його джерелом.

Одна політична партія завоювала собі небувалу популярність чесною і безкомпромісною боротьбою за чистоту навколишнього середовища. Її члени багато чого зробили для того, щоб розкрити населенню очі на те, як безсовісно обманюють їх чиновники, ховаючи достовірну інформацію про забруднення повітря, водойм, лісів. Перемігши на парламентських виборах, члени партії одержали можливість зайняти ключові державні посади. Будучи людьми освіченими, вони доклали зусиль, насамперед, для того, щоб створити собі нормальні умови для роботи в екологічно чистому середовищі. При цьому вони керувалися наступними міркуваннями: як може міністр чи його заступник добре виконувати свої обов'язки, якщо він позбавлений можливості їсти здорову їжу, дихати чистим повітрям, відпочивати в здоровому оточенні. Інформація про це якось потрапила в газети, і вибухнув політичний скандал. Люди стали пред'являти керівництву серйозні претензії. Конфлікт наростав.

- а) конкуренція;
- б) суперництво;
- в) антагонізм;
- г) ворожість у сферах економіки, політики.

ДОДАТОК Б

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Це не тільки наукові, дослідницькі принципи, а етичні постулати. Базові принципи – свого роду "клятва Гіппократа" для політичних психологів.

Дані принципи варто розглядати, як деякі межі, яких бажано дотримуватися політичному психологу у своїй роботі для того, щоб сфера його занять продовжувала розвиватися як серйозна, об'єктивна наука. Таких основних принципів – п'ять.

Принцип виваженості і наукового об'єктивізму вчить, що епіцентром політико-психологічного дослідження повинна бути "зона взаємодії політичних і психологічних явищ". Спроби відхилення в ту чи іншу сторону загрожують методологічною небезпекою редукціонізму, тобто зведення складних політико-психологічних реалій або до вузького-політичного, або до спрощено-психологічного пояснення. Це небезпечно не тільки в теоретичному, але й у практичному відношенні.

Принцип гласності і публічності стверджує, що центральне місце в політико-психологічних дослідженнях завжди повинні займати найбільш значущі й актуальні проблеми, до яких прикута увага громадськості. Крім того, враховуючи рішення громадськості, політична психологія виявляється найбільш корисною суспільству, гласність і публічність результатів досліджень служать додатковою перешкодою для їхнього використання в соціально-економічних, антигромадських, а іноді і просто кримінальних цілях.

Принцип обліку соціально-політичного контексту декларує необхідність приділяти максимально можливу увагу політичному і соціальному контексту аналізованих явищ. Недооцінка контексту ставить під сумнів надійність одержуваних висновків і може породити небезпечні для суспільно-політичного розвитку рекомендації. Хоча переоцінка контексту часом теж буває небезпечною. Для розв'язання даного протиріччя експерти пропонують використовувати максимально широкий набір дослідницьких процедур і прийомів збору даних. Опора на методичний плюралізм і розмаїтість – не тільки часом неминуха, але іноді і дуже продуктивна. У кінцевому результаті, це сприяє розширенню пояснювальних можливостей науки.

Принцип уваги до підсумкового результату проголошує, що необхідно досліджувати не тільки конкретні результати впливу психологічних факторів на політику, але і сам процес формування політичних явищ і процесів, а також потенційні тенденції їхнього розвитку. Це у ще більшому ступені забезпечує змістовну широту політико-психологічних досліджень.

Принцип нейтралізму виходить з того, що сучасна політична психологія дуже ліберальна у відношенні оцінок як зовнішньої, так і внутрішньої політики. Тобто нейтрально характеризує поведінку людей у тих чи інших політичних ситуаціях або їхнє відношення до системи політичних установ і організацій суспільства. Це політично й ідеологічно нейтральна наука. Будь-які спроби перетворити її в засіб політичного й ідеологічного обслуговування негайно знищують її як науку.

Майже тридцять п'ять років тому було сформульовано: "Із усіх міждисциплінарних взаємин, що є практично важливими для політичної науки, найбільш важливий взаємозв'язок між політикою і психологією. У наступному десятилітті повторили: "політична наука і політика не можуть розвиватися без психології". Цей висновок нині не заперечується ніким.

ДОДАТОК В

ЕТИЧНИЙ КОДЕКС ПОЛІТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

Вступ

А). Політика – особлива сфера діяльності, в якій працюють спеціальним чином підготовлені психологи. Політика – наука, що досліджує, проектує, формує й експлуатує психологічні конструкції влади. Тому політична діяльність – екстремальний вид професійної трудової діяльності, ціна помилки в якій – страждання і загибель політиків, цілих народів, і самих психологів.

Б). Право на діяльність в області політики дають унікальні здібності до політичного цілеутворення, що і є підставою для реальної політичної влади. Політика несе відповідальність за зміст життя мас людей, цінності суспільства, цілі його розвитку, що і дає їй право на владу. Політична психологія працює з масовості явищами типу натовпу, публіки, зборів, мітингів аудиторій, парламентів тощо. Політичні психологи створюють психолого-політичні основи політичних партій.

В.) Інструментом психології політики є інформація, як універсальний засіб впливу на поведінку людей через систему їх психічних станів. У дослідницькій діяльності політичні психологи використовують психологічне тестування й інтерв'ювання політичних лідерів, що робить їх роботу надзвичайно конфіденційною. Вони широко застосовують телефонні опитування і вуличне анкетування, аналізують продукти діяльності політичних лідерів у формі їх виступів по телебаченню, в пресі, що накладає на них особливу відповідальність за передання результатів їх досліджень широкої гласності.

Г) Політична психологія не має ніякого відношення до так званих «виборчим технологіям», «іміджмейкерству» й іншим спекуляцій, що маскують нездатність псевдополітиків або псевдопартій сформулювати науково обґрунтоване цілеутворення для життєзабезпечення країни. По суті, «виборчі технології» не мають нічого спільного з політикою. Цим пояснюється поява «біля політики» методів, що не мають нічого спільного з наукою: шантаж, провокації, погрози, підкуп, обман, замах та ін. Саме ці, антинаукові провокації можуть призвести до неправильних рішень.

Д) Політична психологія, вивчає:

1. Суб'єкта політика (лідерів політичних рухів, державних політичних діячів та інших осіб, які вивчають, проектують, створюють і застосовують політичну владу).

2. Об'єкту політики (людей і їх мас, які реагують на застосування влади в якості виборців, громадян, учасників страйків, демонстрацій, заколотів і т.п.).

3. Політичну діяльність (ідеологічні дискусії про форми і прояви влади, процес законодавчих змін структури і функцій влади, управління економікою за рахунок владного її регулювання, застосування сили в управлінні політичною поведінкою мас людей або її лідерів).

Щоб уникнути дискредитації політичної психології як науки, а політичних психологів як вчених, необхідно розумне самообмеження в дослідженнях, публікаціях, рекомендаціях. Самообмеження вимагає від політичного психолога: а) вивчати наукові закономірності сполучення людей і влади як вченого, а не діяти в якості члена тієї чи партії, що бере участь в політичній «боротьбі за владу»; б) дотримуватися принципу «не нашкодь», роблячи тільки те, що свідомо допоможе особистостям, які звернулися за порадою, допомогою, підтримкою; в) не ставити під сумнів право політичних психологів досліджувати політичні феномени, свідками і учасниками якими вони стали.

Призначення Етичного кодексу політичного психолога – техніка безпеки як для осіб, які є об'єктом його дослідження, так і для самого політичного психолога, який працює заради наукової істини, а не проти конкретної людини. Етичний кодекс служить документом, який роз'яснює цілі, завдання, методи, результати роботи політичного психолога. Ознайомлення представників державних організацій, приватних фірм, політичних партій і політичних лідерів з

«Етичними принципами і правилами політичної психології» полегшить спільну роботу, формулювання проблем, завдань і результатів діяльності політичного психолога.

1. Цілі, методи і результати діяльності політичного психолога

1.1. Метою діяльності політичного психолога є об'єктивне і неупереджене вивчення закономірностей зв'язку психологічних феноменів і політичних явищ. Під політичними явищами розуміються всі дії політиків з вивчення влади, її проектування, формування і застосування до об'єктів політики. (Поза науки ці дії політиків набувають ознак боротьби за владу, її утримання та використання). Під психологічними феноменами розуміються реакції на застосування влади в змінах психічного стану і поведінки людей (Поза науки ці дії кваліфікуються як результати виборів, громадянської злагоди або непокори аж до патріотичних акцій або тероризму).

Сенсом діяльності політичного психолога є узгодження політики з закономірностями поведінки «людини розумної», і запобігання політичних помилок влади, які могли б завдати шкоди людям і людському в житті суспільства.

2. Завдання політичного психолога

2.1. Розуміння закономірностей зміни психічних станів людини в процесі її взаємодії з владою як у її суб'єкта, так і у об'єкту влади.

2.2. Аналіз співвідношення політичних явищ і психічних процесів особистості і суспільства.

2.3. Вивчення взаємовпливу психічних властивостей і особливостей людини і політичних явищ.

3. Методи діяльності політичного психолога

3.1. Психолого-соціологічне індивідуальне і масове інтерв'ювання людей, які здійснювали політичну діяльність або є її суб'єктами і об'єктами.

3.2. Психологічне вивчення продуктів політичної діяльності особистості, що реєструються в формі її виступів в ЗМІ, економічних, військових, адміністративних дій.

3.4. Включене спостереження, здійснюване в процесі співпраці з особистостями, які беруть участь у політичній діяльності.

3.5. Психологічне моделювання типових ситуацій політичної діяльності в процесі підготовки учасників, політичних подій до їх планування та здійснення.

3.6. Психологічне експериментування в області дослідження, проектування, здійснення перспективної політики і її психолого-політичних наслідків.

4. Результати діяльності політичного психолога

4.1. Розробка психологічного основ для розуміння, проектування політики її цілей, засобів і результатів.

4.2. Розробка психологічних методик підготовки професійних політиків – конструкторів і керівників наукових систем влади.

4.3. Розробка психологічних рекомендацій для політиків і політичних партій з метою гуманізації методів досягнення політичних цілей.

4.4. Розробка наукових психологічних основ політики, її формування, поширення і виконання.

5. Етичні принципи політичної психології та правила їх досягнення

(Відповідно до Статуту міжнародної Асоціації Політичної Психології (ISPP), прийнятому 31.08.1985, Члени ISPP можуть займатися політичною діяльністю (брати участь в передвиборних зборах лідерів політичних партій), але вони зобов'язані при цьому дати зрозуміти, що будь-які позиції або вживаються ними дії не є позицією або діями, які приймаються ISPP). (International society of political psychology. Constitytion and By-Laws. P.2.)

Головний принцип політичного психолога полягає в тому, що він свідомо і добровільно контролює всі моменти свого науково-практичної діяльності. Він робить це для уникнення створення небезпеки для політики, об'єкта і суб'єкта політики і самого себе.

(Механізм дії Етичного Кодексу Політичного Психолога: кожен Етичний принцип (5.1., 5.2., 5.3., 5.4.) По черзі «відсікає» від його впливу кожного іншого «учасника» психолого-політичного процесу, а його відносини з ними контролюються етичними правилами в точках зв'язку (5.1.1., 5.1.2., 5.1.3. і т.д.)

Це означає, що самоконтролю послідовно піддаються його власну поведінку (5.2.), його ставлення з об'єктом політики (держави, виборця, жителі, громадяни (5.1.), суб'єктом політики (політичні лідери, члени політичних і державних організацій (5.4.), з атрибутами (ідеї, програми, плани, документи (5.3.).

5.1. Принцип не нанесення збитку об'єкту політики.

Дослідження політичного психолога повинні бути спрямовані тільки на створення і здійснення адекватної політики, яка не має на меті морального, економічного, фізичного придушення опонентів суб'єктів політики.

5.1.1. Правило взаємоповаги політичного психолога і об'єкта політики. Висловлювання політичного психолога не повинні містити образливих намірів, рекомендацій, оцінок, коментарів.

5.1.2. Правило безпеки дій політичного психолога для об'єкта політики. Дослідження політичного психолога і його рекомендації не повинні складати основу небезпеки ні для кого з учасників політичного процесу.

5.1.3. Правило попередження неадекватних дій суб'єкта політики щодо об'єкта політики. суб'єкт політики не повинен вимагати, а політичний психолог не повинен дозволяти використовувати результати своєї роботи для нанесення збитку об'єкту політики.

5.2. Принцип компетентності політичного психолога.

Політичним психологом є фахівець, який має відповідну його діяльності освіту і кваліфікацію, а також досвід роботи, підтверджений державними документами.

5.2.1. Правило обґрунтованості результатів діяльності політичного психолога. Політичний психолог повинен володіти знаннями, вміннями і навичками формулювання наукових результатів своєї діяльності.

5.2.2. Правило співпраці політичного психолога і суб'єкта політики (депутата, лідера партії, державного і громадського діяча і т. д. Політичний психолог і суб'єкт політики повинні інформувати один одного по всьому моменту свого співробітництва без приховування дійсних мотивів своєї діяльності.

5.2.3. Правило професійної поведінки політичного психолога щодо об'єкта політики (виборця, демонстранта, страйкуючого і т. д.). Політичний психолог повинен володіти здібностями і навичками спілкування взаємодії з об'єктом політики.

5.3. Принцип неупередженості політичного психолога.

Практикуючий політичний психолог не повинен бути керівником, співкерівником, активістом будь-якої політичної організації, що бореться за владу.

5.3.1. Правило науковості результатів діяльності політичного психолога. Політичний психолог у своїх дослідженнях або практичних діях може спиратися тільки на наукові знання, вміння або навички, за отримання яких він отримав відповідний диплом.

5.3.2. Правило адекватності методів діяльності політичному психолога щодо об'єкта політики. Політичний психолог не повинен використовувати незаконні або аморальні методи отримання інформації або впливу на суб'єктів і об'єктів політики.

5.3.3. Правило виваженості відомостей, зраджувати політичним психологом гласності.

Висловлювання, рекомендації, дії політичного психолога не повинні містити причин або підстав, що створюють будь-яку форму небезпеки для людей, залучених в політику.

5.4. Принцип конфіденційності діяльності політичного психолога.

Політичний психолог ні в якій формі не повинен розголошувати отримані ним конфіденційні відомості про суб'єктів та об'єктів політики, якщо ці відомості можуть бути прирівняні до лікарської або державної таємниці.

5.4.1. Правило кодування відомостей психолого-політичного характеру. Всі дослідницькі матеріали політичного психолога повинні містити зазначення на досліджуваного носія психологічних якостей у закодованій формі: будь-яка довільна комбінація чисел або букв число замість імені і прізвищ.

5.4.2. Правило контрольованого зберігання відомостей психолого-політичного характеру. Політичний психолог зберігає відомості психолого-політичного характеру про суб'єкта або об'єкті політики в місці і умовах, що виключають їх неконтрольоване використання.

5.4.3. Правила коректного використання відомостей психолого-політичного характеру. Всі відомості психологічного характеру, отримані політичним психологом, використовуються тільки в тих цілях, заради яких проводилося дослідження.

При дотриманні цих принципів і правил діяльності політичного психолога гарантується професійна і особиста безпека суб'єктів і об'єктів політики, самого політичного психолога, адекватної політики не наноситься шкоди.

ДОДАТОК Д

Основні функції політичної культури

- когнітивна (політичні знання);
- оцінна (політичні цінності й ідеали);
- емоційна (політичні почуття);
- забезпечення наступності політичного життя і стабілізації соціуму в період криз;
  - політична соціалізація;
  - модифікація політичних відносин, організацій і інститутів.

Морально-оцінні елементи політичної культури

- політичні настрої, що поділяються на раціональні та ірраціональні, стихійні і свідомі, задоволеності чи незадоволеності;
  - почуття;
  - традиції, що забезпечують збереження безперервності історичного і політичного процесу – спосіб передачі цінностей, зразків політичної свідомості і поведінку;
  - цінності – уявлення людей про волю, соціальну справедливість, рівність, демократію, роль держави та інше, що є «зерном» традиції і центральною складовою політичної культури;
  - ідеали, що служать основою політичної довіри до суб'єктів політики – державам, партіям і лідерам;
  - особливе значення мають оцінні судження людини, що виражають її особисте відношення до явищ політики і влади. Здатність здійснювати політичні судження залежить від займаної позиції в політиці, а також від наявності в агента культурного капіталу. Тоді як інша частина населення, як правило, використовує готові стереотипи.

ДОДАТОК Е

Політична поведінка

- політична поведінка передбачає участь громадян в обговоренні проектів державних і партійних документів, у референдумах, плебісцитах і виборах, у роботі різних державних і суспільно-політичних органів і організацій, членство в політичних партіях, суспільно-політичних організаціях і рухах;
- політична поведінка, крім відносин влади, панування, конфлікту чи згоди, визначає такі фактори, як:
  - ✓ загальна ситуація в країні, розміщення політичних сил, особисті інтереси політичного діяча;
  - ✓ особисті погляди і переконання, політичні симпатії й антипатії, підсвідомі стереотипи і звички, вироблені під впливом соціального середовища передані з покоління в покоління;
- істотним фактором політичної поведінки, особливо в екстремальних обставинах, виступають масові психози;
- важливим елементом політичної поведінки є політичні диспозиції – закріплені в соціальному досвіді людей() схильності сприймати, оцінювати й осмислювати політичні об'єкти і події;
- політичні установки є істотним аспектом не тільки політичної свідомості, але і політичної поведінки, оскільки сприяють перекладу представлень і цінностей у площину їхньої практичної реалізації;
- відмовлення від політичної поведінки варто розглядати як своєрідну форму протесту.

ДОДАТОК Ж

Політична свідомість

- розходження політичної свідомості і політичної культури:
  - ✓ поняття «політична культура» значно ширше політичної свідомості, тому що перша вбирає в себе не тільки політичні знання й ідеї, але і соціально-політичну практику;
  - ✓ "обмеженість" категорії "політична свідомість" у порівнянні з «політичною культурою» в тому, що перше характеризує винятково лише духовну сферу, тоді як друга – весь спектр політичного життя суспільства;
- політична культура "відбирає" тільки ту частину свідомості, що може сприяти фіксації політичній практиці;
- основні елементи політичної свідомості: погляди, переконання, вірування й установки;
- три кластери установок електоральної поведінки: прихильність, проблемні установки й оцінки кандидатів (Г. Ашер);
- три центральні установки виборців: партійна ідентифікація, орієнтація на кандидатів і політичні проблемні питання (А. Кемпбелл);
- цивільні установки: почуття громадянського обов'язку, інтерес до виборів, задоволеність участю й ін.;
- способи вираження і розвитку політичної свідомості: суспільна думка, діалог, пропаганда й участь у політичному процесі.

ДОДАТОК 3

Роздавальний матеріал 1

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЙОМИ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЇ

Політична інтрига – складний, заплутаний збіг обставин, що веде до недобре прогнозованих для повсякденної свідомості несподіваних наслідків; феноменологічно являє собою з'єднання в часі і просторі ряду різнопорядкових політичних подій і процесів, що створює якісно новий напрямок розвитку політичної ситуації; у сутнісному плані, інтрига – результат цілеспрямованих зусиль, політико-психологічної гри політичних сил і/чи окремих політичних діячів, які ведуть перебіг подій до необхідних результатів в умовах створення фікції спонтанного несподіваного їхнього розвитку.

Політична змова – специфічний, найбільш персоніфікований вид політичної інтриги відрізняється вимогою максимальної відповідності між локальним числом учасників і локальністю мети, що досягається; таємна угода декількох осіб, які виступають в індивідуальній якості або як лідери політичних сил що ведуть спільні дії проти кого-небудь чи, рідше, чого-небудь для досягнення визначених політичних цілей; особливий різновид політичної інтриги, що відрізняється максимально можливою конспіративністю і негативною, деструктивною, а не творчою спрямованістю.

Політична мімікрія – наслідування; складний комплекс захисних мір і пристосувань соціально-політичного характеру, що дозволяють вижити і зберегтися тим соціальним групам, силам і прошаркам, для яких у суспільстві виникли нестерпні умови життя і діяльності; змушений засіб самозахисту в кризових ситуаціях.

Провокація – підбурювання, спонукання окремих осіб, груп, організацій і навіть мас до дій, що спричиняють складні наслідки для них.

Містифікація – навмисний обман за допомогою різноманітних засобів. У масових масштабах – за допомогою пропаганди й імітації тих чи інших дій.

Блеф – поняття, що прийшло з карткової гри (насамперед, покеру), позначає прагнення політика чи політичних сил, угруповань, партій продемонструвати велику силу або вплив у порівнянні з наявним і за рахунок цього домогтися максимальних вигод.

Шантаж – вимагання яких-небудь вигод шляхом погрози викриття, розповсюдження відомостей, що компрометують жертву шантажу.

Психологічна війна – у широкому змісті – цілеспрямоване і планомірне використання політичними опонентами психологічних та інших засобів (пропагандистських, дипломатичних, військових, економічних, політичних і т.д.) для прямого чи непрямого впливу на думки, настрої, почуття і, у підсумку, на поведінку супротивника з метою змусити його діяти в бажаних напрямках.

ПРИЙОМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВІЙНИ

Найбільш розповсюджені прийоми психологічної війни поділяються на три групи.

По-перше, це прийоми «психологічного тиску».

По-друге, прийоми непомітного проникнення у свідомість.

По-третє, прийоми схованого порушення законів логіки.

«Психологічний тиск». Насамперед, це багаторазове повторення помилкової тези, супроводжуване посиленнями на авторитети в сполученні з різними спекуляціями – починаючи від перекручування цитат і закінчуючи посиленнями на неіснуючі джерела. Сюди ж відносяться маніпуляції («гра») цифрами і фактами для створення форми об'єктивності і точності. Крім того, це тенденційний підбір ілюстративного матеріалу з опором на ефект «драматизуючого впливу». До прийомів «психологічного тиску» відносяться залякуючі «наочні ілюстрації» пропагандистських поглядів і позицій, а також інші аналогічні прийоми, розраховані на створення емоційного дискомфорту і нейтралізацію здатності людини раціонально оцінювати надану інформацію.

Класичним прикладом «психологічного тиску» була так звана геббельсівська пропаганда, що виходила з аксіоми, що неправда, щоб бути ефективною, повинна бути великомасштабною, безсоромною і постійною. У більш витончених варіантах «психологічний тиск» включає деякі елементи істини, що використовуються як прикриття дезінформації.

Непомітне проникнення у свідомість. Це реклама свого (красивого і безтурботного) способу життя, поширення бажаних (звичайно власних) політичних цінностей і стандартів своєї масової культури через музику, розважальні телепрограми і кінофільми, а також через моду (на одяг, особливо з елементами політичної символіки, предмети побуту, відпочинку, туризму і т.п.). Сюди ж відноситься масове поширення слухів і пліток як альтернатива офіційній пропаганді політичного опонента. Ще одна складова частина – конструювання і впровадження в масову свідомість політичних анекдотів, твори псевдофольклорних («народних») приказок і прислів'їв.

Сховане порушення законів логіки. До таких прийомів відносяться підміна тези, помилкова аналогія, висновок без достатньої підстави, заміна причини наслідком, тавтологія і т.д. Психологічна війна з використанням подібних прийомів найбільш ефективна стосовно малоосвічених верств суспільства, нездатних уловити раціональні перверсії і схильним приймати на віру називні конструкції. Прикладом може служити первісна успішність псевдосоціалістичної пропаганди, що використовувалася антиколоніальними, національно-визвольними силами в ряді країн, що розвиваються. Зумівши покликати за собою частину населення, пізніше вони зіштовхнулися з численними проблемами, пов'язаними з принциповими пороками таких прийомів впливу на людей. Виявляючись ефективними на якийсь час, ці методи носять лише тактичний характер, втрачаючи дієвість по мірі розвитку свідомості і росту інформованості населення.

ДОДАТОК К

Типи політичної соціалізації

Гармонійний – влада й індивід прихильні загальноприйнятим ідеалам, нормам і цінностями. Поважний характер відносин індивіда і влади.

Конфліктний – тверда прихильність індивіда відомчим цінностям клану, роду, племені. Жорстка боротьба з носіями інших політичних субкультур.

Плюралістичний – наявність різнорідних субкультур припускає первісну соціалізацію у своїй групі чи партії. Потім – збагачення ідеалами лібералізму (воля, приватна власність, індивідуалізм, права людини, плюралізм, демократія і т.п.).

Гегемоністський – входження людини в політику виключно на цінностях якого-небудь класу (буржуазії, пролетаріату), релігії (наприклад, іслам), ідеології (комунізм, лібералізм, фашизм).